

only develop outside the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR) – in Western Ukraine and in the diaspora.

Key words: *Ukrainian studies, Soviet ideology, Ukrainization policy, Mykhailo Hrushevskyy, scientific investigations.*

Отримано: 20.06.2017

УДК 930.2:94(438+470)«18/19»

Д. І. Ожиганов

ДОКУМЕНТИ ЦДНТА УКРАЇНИ, ЯК ДЖЕРЕЛО З ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПОНІНКІВСЬКОЇ КПФ

На основі наукової літератури і документів Центрального державного науково-технічного архіву України (ЦДНТА України) висвітлено діяльність Понінківської картонно-паперової фабрики (КПФ) у царині розробки нових та вдосконалення існуючих технологічних процесів виготовлення паперової продукції спільно з Українським науково-дослідним інститутом паперу (УкрНДІП) протягом 1950-1980-х років.

Ключові слова: *Понінківська КПФ, ЦДНТА України, УкрНДІП, папір, паперова промисловість, зошитове виробництво, обгортковий папір.*

Понінківська картонно-паперова фабрика – одне з найстаріших в Україні паперобних підприємств. Фабрика заснована у 1787 році в с. Понінка на річці Хомора як паперова мануфактура, в 40-х роках ХІХ століття перейшла на машинне виробництво паперу. 1870 року поблизу села на кошти купців Грюнфельда і Хрякова споруджено паперову фабрику [11], що стала не лише потужним виробничим підприємством, а й важливим системоутворювальним чинником населеного пункту. Основною робочою силою тут були розорені мешканці сільської Понінки та навколишніх сіл, які кидали свої господарства й оселялися поблизу фабричних корпусів. Внаслідок цього поступово зростало селище [10, с.449].

За 330 років свого функціонування підприємство пройшло довгий шлях від маленької папірні до сучасного підприємства з величезними обсягами виробництва. Понінківська КПФ, що розташована у смт. Понінка Полонського району Хмельницької області, є одним з найстаріших (перше задування датується 1787 роком) й найбільших підприємств картонно-паперової промисловості України.

Нині – це розгалужена структура з незалежним виробництвом, що починається з поставки і переробки макулатурної сировини і закінчується виготовленням паперу, картону і гофропродукції. Фабричні споруди разом з територією очисних, що знаходяться окремо, розташовані на площі біля 50 гектарів. Розвинута інженерна інфраструктура складається з 6 самостійних 10 допоміжних цехів, має в своєму складі енергетичну станцію і повністю забезпечує якісний технологічний процес. Понінківська картонно-паперова фабрика має дуже вдале географічне розта-

шування – на рівній відстані від 5-ти обласних центрів, в безпосередній близькості до Києва та охоплює Західний та Центральний регіони країни. Крім того, має багато факторів, що сприяють високому рівню конкурентоспроможності. Серед них позитивний вплив на виробничий процес має наявність кількох виробничих площадок на території одного підприємства. Замкнутий цикл виробництва – водночас виготовляється папір та картон, що є сировиною для виробництва гофрокартону і гофропродукції – помітно вирізняє Понінківську картонно-паперову фабрику серед майже ста підприємств папероробної галузі, які є на території України. Та чи не найбільше досягнення це наявність унікального обладнання – єдиного в Україні п'ятиколірного принтера з можливістю нанесення повноколірного друку, в тому числі і на глянцевої поверхні. Хорошим додатком до кількісних та якісних показників продукції є наявність гофроагрегату, що дає можливість виробляти гофрокартон різних профілів і кількістю шарів до семи (в Україні подібних агрегатів лише два) [12].

Історія Понінківської КПФ висвітлюється вже впродовж довгого часу, але окремі епізоди все ще залишаються поза увагою. Мова йде, насамперед, про співпрацю Понінківської КПФ з Українським інститутом паперу на ниві створення нових і вдосконалення існуючих технологій виготовлення різних видів паперу.

Цінним джерелом з історії вітчизняної паперової промисловості є документи Відкритого акціонерного товариства «Український науково-дослідний інститут паперу» (УкрНДІП) (без відомчої підпорядкованості), м. Київ (фонд Р-113, комплекс 3-38), які зберігаються в Центральному державному науково-технічному архіві України (ЦДНТА України).

Фонд УкрНДІП налічує більш ніж 1700 звітів про науково-дослідні роботи, в рамках яких вирішується низка різноманітних питань, у тому числі: виготовлення паперу з відходів деревообробки та сільськогосподарської діяльності, створення та вдосконалення спеціальних видів паперу (банкнотного, друкарського, обгорткового, пакувального), переробка вторинних ресурсів тощо [13, с.133].

Документи УкрНДІП охоплюють період 1940-2000-х років і дозволяють сформулювати уявлення про особливості розвитку вітчизняної паперової промисловості у цей час. Ряд звітів про науково-дослідні роботи 1950-1980-х років з фонду Інституту паперу було створено спільно із співробітниками Понінківської КПФ. Ці документи знайомлять з особливостями створення різних видів паперу, який виконував безліч функцій.

Основною продукцією Понінківської КПФ впродовж тривалого часу були шкільні зошити, обсяг виробництва яких у середині 1980-х років сягнув 1 млрд. штук на рік. Тому проблемі покращення якості зошитів та устаткування для їх виготовлення у документах ЦДНТА України приділяється більше всього уваги.

На базі Понінківського КПФ вперше в СРСР було застосовано статистичні методи контролю зошитового виробництва, суть яких полягала у побудові універсальної кривої нормального розподілу на

основі характеристик якості, які зустрічаються в аналізованій партії продукції певну кількість разів. При контрольованому процесі оцінка кожної наступної партії мала давати аналогічну універсальній криву. Якщо ж процес виходив з-під контролю, криві відрізнялися.

Перевага статистичних методів контролю якості полягала в значному зниженні витрат на його проведення, порівняно з суцільним контролем, з одного боку, і у виключенні випадкових змін якості продукції – з іншого. Статистичний контроль міг проводитися, як в процесі виробництва так і по його завершенню, дозволяючи зменшити кількість браку [4, арк.3-4, 77-79].

Співробітники УкрНДІП дійшли висновку, що завдяки математичній статистиці можна зменшити кількість браку, роблячи акцент на тому, що за кордоном методи математичної статистики вже довели свою перевагу у всіх галузях промисловості, зокрема у целюлозно-паперовій.

Проведення роботи із впровадження статистичних методів в контроль виробництва шкільних зошитів дозволило виявити недосконалість обладнання для їх виготовлення. Проаналізувавши роботу радянських, декількох зразків зарубіжних агрегатів та автоматичних ліній, співробітники Інституту паперу дійшли висновку, що автоматичні лінії «Bielomatik» виробництва ФРН, які поставлялися майже до всіх країн, мають ряд переваг перед радянськими зошитовими агрегатами [5, арк.5, 7].

Але в умовах Радянського Союзу мова про закупівлю автоматичної лінії «Bielomatik» з подальшою розробкою на її основі власної лінії не йшла. З огляду на це нагальним питанням було визначено модернізацію окремих вузлів наявних агрегатів.

Варто зазначити, що перші автоматичні лінії «Bielomatik» для виробництва шкільних зошитів все ж були закуплені у 1973 році, а в 1980 році у фірми «Bielomatik» придбано ліцензію на встановлення зошитових ліній.

Не полишалися й спроби покращити якість паперу для зошитів і обкладинок. На початку 1980-х років Інститутом паперу розроблялася та освоювалася прогресивна технологія виробництва зошитового паперу з наповнювачем на основі фосфорного гіпсу на Понінківській КПФ. Використання фосфогіпсу, отриманого з відходів мінеральних добрив замість каоліну було доцільним з економічних міркувань, оскільки дозволяло економити целюлозу. До того ж, обмеженість запасів та зниження якості каоліну призвело до необхідності шукати заміну цьому матеріалу. В якості альтернативи було запропоновано фосфогіпс, який утворювався внаслідок виробництва екстракційної фосфорної кислоти з апатиту і мав у своїй основі гіпс з близькою 80%.

Основною перевагою наповнювача на основі фосфогіпсу важливо відзначити збільшення білизни паперу. Економічний ефект від впровадження нового наповнювача на Понінківській КПФ становив близько 90 тис. крб. на рік [8, арк.5, 9-10].

За успішністю пошуку альтернативи традиційним наповнювачам (каолін, гіпс) стежили на міністерському рівні, про що свідчить

наказ, виданий міністром лісової, целюлозно-паперової та деревообробної промисловості СРСР Бусигінім у грудні 1982 р. Згідно з наказом, профільні підприємства повинні були прискорити роботи з використання наповнювача на основі фосфогіпсу [8, арк.180].

З документів ЦДНТА України дізнаємося і про надзвичайно широкий асортимент паперової продукції для потреб різних галузей промисловості виробництва Понінківської КПФ та її структурного підрозділу – Полонської паперової фабрики.

У 1960-х УкрНДІБ працював над вирішенням проблеми створення різних видів обгорткового та пакувального крепованого паперу підвищеної розтяжності. Завдяки високому коефіцієнту опору розриву, такий папір міг успішно витримувати деформації і залишатися неушкодженим.

Результатом досліджень стала розробка технології виробництва спеціального обгорткового паперу, антикорозійного та фунгіцидного пакувального паперу для тривалого зберігання хліба, яка впроваджувалася, у тому числі на Полянській паперовій фабриці [6].

Однією з актуальних проблем 1970-х років було відпрацювання технологічного режиму на виготовлення дослідної партії водонепроникного крепованого паперу на основі латексу для упаковки експортних автомобільних шин Ярославського шинного заводу [7].

Виробництво крепованого паперу було призупинено через занадто високу ціну (650 крб. за 1 т), схильність до самозаймання та необхідність реконструкції крепувальної машини [7, арк.59-60].

Впровадження технології виробництва паперу, обробленого антиадгезійними з'єднаннями (тобто такими, що перешкоджають прилипанню до інших поверхонь) для виготовлення кромкового пластику з матовою поверхнею, який використовувався у меблевому виробництві для облицювання виробів з деревно-стружкової плити, було актуальною темою 1980-х років.

У виробництві рулонного кромкового матеріалу антиадгезійний папір планувалося застосовувати замість дефіцитної лавсанової плівки. Перевагою антиадгезійного паперу було те, що його застосування дозволяло отримати кромковий пластик з матовою поверхнею без видимих дефектів, у той час як лавсанова плівка часто давала пузири і раковини на глянцевої поверхні.

Випробування замінювача лавсанової плівки показали високу здатність до розділення рулону пластику, сформованого із застосуванням антиадгезійного паперу, якість матової поверхні та адгезію до клеїв-розплавів. Лише іноді кромковий матеріал міг відшаровуватися при облицюванні меблевих деталей.

Виготовлення меблів із застосуванням кромкового пластику з антиадгезійним папером здійснювалося на ряді підприємств: Таллінській меблевій та Київській експериментальній меблевій фабриках, Дарницькому комбінаті будівельних матеріалів і конструкторській тощо [9, арк.7-10].

Окрім цього, діяльність Понінківської КПФ була тісно пов'язана з розробкою та впровадженням нових виробничих технологій на підприємствах паперової галузі.

На базі підприємства Інститутом паперу проводилася активна науково-дослідна робота з розробки технології отримання целюлози та напівцелюлози з відходів деревообробної та сільсько-господарської діяльності за допомогою експериментальної установки безперервної дії [1; 2; 3].

Результатом досліджень стала технологія отримання матеріалу для виробництва дешевого паперу та картону, яка в масштабах України дала багатотисячний економічний ефект.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що тісна співпраця з УкрНДПП, яка відображена в архівних документах, дає підстави для твердження, що Понінківська КПФ Полонського району на Хмельниччині, не лише забезпечувала мільйони людей найрізноманітнішим папером, але і внесла вагомий внесок у розвиток вітчизняної паперової промисловості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Центральний державний науково-технічний архів України (далі – ЦДНТА України). Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 1 Т. 1. Спр. 67. 17 арк. (1959 р.).
2. ЦДНТА України. Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 1 Т. 1. Спр. 82. 49 арк. (1953 р.).
3. ЦДНТА України. Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 1 Т. 1. Спр. 84. 48 арк. (1955 р.).
4. ЦДНТА України. Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 2. Спр. 45. 85 арк. (1966 р.).
5. ЦДНТА України. Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 2. Спр. 55. 56 арк. (1967 р.).
6. ЦДНТА України. Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 2. Спр. 67. 96 арк. (1968 р.).
7. ЦДНТА України. Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 4. Спр. 609. 61 арк. (1973 р.).
8. ЦДНТА України. Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 5. Спр. 1248. 208 арк. (1984 р.).
9. ЦДНТА України. Ф. Р-113. К. 3-38. Оп. 6. Спр. 1416. 28 арк. (1987 р.).
10. Голєв В.М., Невідомський І.А. Понінка // *Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область*. Київ: УРЕ, 1971. С. 448-456.
11. Понінка. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Понінка>
12. Понінківська картонно-паперова фабрика – Україна. URL: <http://pkpf.com.ua/about.html>
13. Центральний державний науково-технічний архів України: путівник / ЦДНТА України; авт.-упоряд. А.О. Алексеєнко (відп. упоряд.), М.А. Балишев, Є.В. Семенов. Харків: Федорко, 2009. 338 с.

Д. И. Ожиганов

Документы ЦГНТА Украины, как источник изучения истории Понинковской КБФ

На основе документов Центрального государственного научно-технического архива (ЦГНТА) Украины освещается деятельность Понинковской картонно-бумажной фабрики в области разработки новых и усовершенствования существующих технологических процессов производства бумажной продукции совместно с Украинским научно-исследовательским институтом бумаги (УкрНИИБ) в течение 1950-1980-х годов.

Ключевые слова: Понинковская КБФ, ЦГНТА Украины, УкрНИИБ, бумага, бумажная промышленность, тетрадное производство, оберточная бумага.

D. Ozhyganov

**Documents of the Central State Scientific and Technical Archive
of Ukraine as a source of studying the history
of Poninky karton-paper factory**

The publication is based on the documents of the Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine (CSSTA). The activities of Poninkovsky cardboard and paper factory in the field of developing new and improving the existing technological processes for the paper manufacturing in conjunction with the Ukrainian Research Institute of Paper during the 1950-1980s years are considered.

Key words: Poninky cardboard and paper factory, CSSTA of Ukraine, the Ukrainian Research Institute of Paper, paper, paper industry, school notebook production, wrapping paper.

Отримано: 1.10.2017

УДК 37.011.31(477)

Н. М. Сірук

**ВІДОМІ ПЕРСОНАЛІЇ – ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ІСТОРИЇ ТА КУЛЬТУРИ (40-50-ті РОКИ ХХ ст.)**

Історію творять особистості. Саме з цього неzapepечного твердження про розуміння історії кожного народу, кожного його періоду виходить сучасна історія та культура в Україні. Кожне покоління, кожна нація пишається своїми видатними людьми. Саме завдяки їм, висоті їхніх духовних і матеріальних звершень залишаються в історії ті народи, що цього гідні. Видатні особистості – немов камертон свого часу: вони задають тональність життя суспільства, повністю піднімають планку суспільних діянь і прагнень. Проблема персоніфікації історії була актуальною у всі часи. Міжнародна та вітчизняна освітянська практика свідчить, що ця проблема належить до очевидних пріоритетів сучасної, як історичної науки, так і питань культури загалом.

Прогрес у суспільстві завжди визначає орієнтацію на видатних, талановитих і великих осіб, сфери діяльності людей і життя суспільства, де головну роль відіграють лише окремі особи. Іноді вони не тільки накладають свій відбиток на хід історичних подій, а й суттєво його змінюють, причому в такому напрямі, що ніяк не впливав з об'єктивних обставин. Пошук орієнтирів та ідеалів, зразків для наслідування згідно з дослідженнями психологів є закономірністю, яка впливає на формування особистості молодих людей. Таким чином, вдумливе вивчення особистості видатного діяча сприятиме як більш глибокому пізнанню історії, так і посиленню позитивного впливу на формування українського суспільства, яке так потребує сьогодні «сильного лідера».

Ключові слова: особистість, персоналії, джерело, інтелігенція, постанова, ідеологія, культура, історія, тиск, Україна.

Історія – це складний і багатогранний процес, що розповідає про життя людей. Але разом з тим історія – продукт діяльності людей, кожен з яких переслідує свою мету та інтереси. І справді, саме особистості, і передусім представники інтелігенції, творять